

çalışmalara yaptığı katkı, tasavvuf edebiyatını yeni bir tasnifle müstakil bir bilim dalı olarak mercek altına yatırmak gerektiği hususunu ortaya koymasındır. Kitap hem müstakil olarak bu konuyu ele alması hem de yanlış sınıflama sonucu gözden kaçmış ya da gün yüzüne çıkmamış ayrıntıları vermesi bakımından yazarın teorisinin bir delili durumundadır.

Vildan Serdaroğlu Şişman

The Environmental Dimensions of Islam

Mawil Izzi Dien

Lutterwoth Press, London 2000, pp. 189.

İslâmî bir perspektiften yola çıkan müellif, gittikçe aciliyet arzeden çevre problemlerine bir müslüman duyarlılığı ile nasıl yaklaşabileceğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Giriş bölümünde İslâm'a yeşil çevreci gözlüğü, çevreye de İslâm'ın gözlüğü ile baktığını söyleyen yazar amacını özetlemiş olmaktadır. Çevre olaylarını İslâm'a göre yorumlarken bir yandan da bir çevreci duyarlılığı ile İslâm'a bakmakta ve İslâm'ın prensiplerini ve dünya görüşünü bu açıdan anlaşılır kılmaya çalışmaktadır.

Birinci bölümde Izzi Dien, "Din Olarak İslâm" ve "Çevre ve Çevrecilik" başlıkları altında hem İslâm hem de çevre hususunda özet ama oldukça doyurucu temel bilgiler vermektedir. Ayrıca tartışmalara temel teşkil edecek bazı dinî kavram ve çevre ile ilgili teknik deyimleri de ele alarak incelemektedir. Bunlar daha sonraki bölümlerde savunulan tezler için bir giriş niteliğindedir. Bu bölümde yazar dinlerle ilgili genel kavramsal değerlendirmelerini özellikle Smart'ın *The Dimension of Religion* adlı eserine dayandırmış ve buna paralel şekilde, bir inanç sistemi olarak İslâm'ın genel bir değerlendirilmesini yapmıştır.

Toprak, hava, su, hayvan ve insan gibi tabiatın temel unsurları İslâmî bir bakış açısı ile kozmik bir bütünlük içinde ikinci bölümde değerlendirilmiştir. Burada Kur'an'dan alınan örneklerle bazı kavramlar irdelenmekte ve bu kavramlar üzerine İslâm'ın çevre ile ilgili görüşleri inşa edilmektedir. Yazarın İslâmî çevre anlayışı ile ilgili birikimi sayesinde kitap pek çok probleme ilginç pratik açıklamalar getirmektedir. Kitabı başarılı kılan diğer bir husus ise yazarın akademik analizleri ile pratik sentezlerini sistematik bir şekilde birleştirmiş olmasıdır. İbn Kayyim el-Cevziyye'den yapılan alıntılarla İslâmî çevre anlayışının bugünkü tartışmalara konu olan problemlere nasıl uygun çözümler üretebileceği gösterilmektedir.

Üçüncü bölümde müellif İslâm ilâhiyatının, İslâm çevre doktrini oluşturmak için nasıl bir temel meydana getirebileceğini tartışmaktadır. Bunu yaparken sarsılmaz bir fikrî zemine ulaşmak için âdeta toprağı kazmakta ve bu temele İslâm ilâhiyatını ve onun temelîne de "tevhid" inancını yerleştirmektedir. Bu kavrama dayanarak bütün yaratılmışların birliğini ifade eden çevre ile ilgili bütüncül, kozmik bir sistem ortaya koymaktadır.

“İslâm Çevre Ahlâkına Doğru” başlığını taşıyan dördüncü bölümde İslâm'ın ana gayesini oluşturan ahlâk konusu ele alınmaktadır. Bütün yaratılmışların haklarına saygı gösterme ve hayvanlara iyi davranma gibi hususlar bir çevre olayı olarak İslâm ahlâkı açısından değerlendirilmektedir. Bu düşüncelerini de İslâm hukukunun önemli terimlerinden biri olan “hisbe” kavramı üzerine oturtmaktadır. Toplumda moral değerlerin yüceltilmesine yönelik bir yönetim tarzını ifade eden hisbe (iyiliği emretmek ve kötülüğü nehyetmek) kavramı ile insanın kendisini saran çevre ile olan ilişkisinde uyum içinde olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Beşinci bölümde İslâm'ın çevreye bakışı irdelenmektedir. İslâm hukuku konusunda sadece teorik bilgiler verilmeyip aynı zamanda İslâm hukukunun çevre problemlerinin çözümüne yönelik nasıl bir pratik katkı sağlayacağı örneklerle ortaya konmaktadır.

İslâm ekonomisi, adalet ve çevre konularının irdelendiği altıncı bölümde İslâm ekonomisinin temelleri ortaya konmakta ve ilâhî kozmik sistemi yönetenin ekonomi ile ekoloji olduğu vurgulanmaktadır. Bu başlık altında kaynakların doğru kullanılması, dürüst nesillerin yetiştirilmesi, adalet ve erdem gibi hususlar İslâm ekonomi ve ekolojisinin dengeleyici unsurları olarak ele alınmakta ve incelenmektedir.

Son bölümde ise “Çevrenin Korunması ve Halkın Maslahatı” adı altında İslâm'ın çevre anlayışı bir bütün olarak ortaya konmuş ve bu yapılırken de İslâm hukukundaki tecrübelerle dayanılmıştır. Bu bölüm okuyucuya sanki beşinci bölümde işlenen İslâm hukuku ve çevre konusunun bir devamı gibi gözükmektedir. Bu yüzden beş ve altıncı bölümlerin yer değiştirmesi kitabın bütünlüğü açısından daha yararlı olacaktır. İslâm hukukçularının “maslahat” sayesinde toplum yararını gözeten hükümler verdikleri söz konusu edilerek İslâm'da çevre ile ilgili âdil hükümler verilebilmesinin de yine İslâm'ın bu dinamik hüküm çıkartma prensibine işlerlik kazandırılmasıyla mümkün olacağı ifade edilmektedir. Yazarın İslâm hukuku uzmanı olması eserin bu bölümünü daha başarılı kılmaktadır. Maslahat İslâm hukukunun dinamik kısmını temsil ettiği için çevre ile ilgili problemlerin çözümüne katkı sağlayacak en önemli kavramlardan biri olarak değerlendirilmelidir. Bu dinamik kavram sadece teorik bir zemin sunmakla kalmayıp aynı zamanda çevre ile ilgili kanunların uygulanmasında pratik sonuçları da temsil etmektedir.

Sonuç bölümünde de detaylı bir özet vermek yerine daha pratik sonuçlar içeren bir yol izlenerek, öneri ve prensipler ortaya konmaktadır. Bunun için de özellikle *World Charter for Nature and the Agenda 21* adlı uluslararası kabul görmüş çevre ile ilgili prensiplerden bir seçme yapılarak bu prensiplerin İslâm'ın çevre anlayışıyla ne kadar uyumlu olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır.

Kısaca *The Environmental Dimensions of İslâm*, İslâm'ın çevre anlayışı boyutunu tatmin edici bir tarzda ortaya koyan bir baş ucu kitabı olarak kabul edilebilir. Bu başarı yazarın temel görüşlerini tamamen İslâm kaynaklarına dayandırması, İslâm'ı kültür ve tarih boyutu ile birlikte bir bütün olarak ele alıp değerlendirmesiyle yakından ilgilidir. Kitap, akademik bir formda hazırlanmış olup sözlük bölümü, dipnotları ve bibliyografyasıyla zengin bir araştırma klasığı olmaya adaydır. Dolayısıyla hem

İslâm ve çevre konusunda akademik araştırmalar yapanlara, hem de İslâm hukukunun çevre ile ilgili boyutlarını anlamaya çalışanlara yol gösterici niteliktedir. Kitap, İslâm hukukunu uygulama çabası içinde olan pek çok ülkede çevre ile ilgili çıkarılacak kanunlara dayanak olacak temel pratik prensipler de taşımaktadır. Bu özelliği dolayısıyla kitap, yalnızca müslümanların çevre problemlerini nasıl görmeleri gerektiği ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda bir dünya dini olarak İslâm'ın çevre problemlerinin çözümüne fiilen ne gibi katkılarda bulunabileceğini de analitik bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mehmet Önal